

KLASSIKEREN: INTRODUKSJON

Diskusjonen om hva retorikk er og bør være er endeløs. Som Quintilian skrev cirka seksti generasjoner før dagens diskusjoner: "Talekunsten (*ars dicendi*) er en vidtfavnende, mangfoldig og nærmest hver dag ny oppgave, og om den vil aldri noensinne alt være sagt".¹ I de bøkene om retorikk som Quintilian studerte, var emnet gjenstand for "endeløs uenighet mellom forfatterne".² En slik *infinita dissensio auctorum* var for Quintilian et utgangspunkt for å ordne opp, bygge ut og sortere fra i de retoriske regelverkene, ikke en tilstand av fri kommunikasjon som i seg selv var å foretrekke for et helhetlig syn på retorikken. Å delta i en endeløs diskusjon er som kjent ikke så interessant som å komme frem til noe.

Diskusjonen dør ikke av den grunn ut. Med et moderne uttrykk kan vi si at retorikk er et humanistisk begrep, og slike begreper kjennetegnes av at de er essensielt omstridte.³ Uenigheten om hva faget retorikk skal gå ut på og inneholde, er bestemt av slik begrepsstrid, men også av pedagogiske hensyn, og av profesjonsinteresser: Hvem skal forvalte faget retorikk? Hva skal de forvalte, hvorfor, hvordan, når, hvor og (ikke minst) med hvilke midler?

Ett av de retorikkhistorisk sett mest omstridte forslag til hva faget retorikk bør beskjeftige seg med, ble fremsatt midt på 1500-tallet av den franske filosofen og pedagogen Pierre de la Ramée eller Petrus Ramus (1515-1572). Hans forslag gikk i all korthet ut på at faget retorikk – *ars*

retorica – skal dreie seg om to ting: *elocutio* og *actio* (eller *pronuntiatio*), det vil si stil og fremføring. Denne åpenbare innskrenkning av retorikkfaget – åpenbar fordi tilstedeværelsen av to *partes rhetoricae* straks får en til å etterlyse de resterende tre: *inventio*, *dispositio* og *memoria* – har vært satt i tematisk sammenheng med en almen innskrenkning av retorikken fra tidligmoderne og fram mot moderne tid. Temaet går igjen i nærsagt hvilken som helst omtale av retorikkens historie. Gérard Genette tok opp temaet under overskriften "rhétorique restreinte", "den begrensede retorikk", et uttrykk som er blitt en topos eller klisjé i moderne retorikkforskeres vokabular.⁴ Med et lån fra Edward Gibbon kunne vi kalle det retorikkhistoriske forfallstemaet for "the Decline and Fall of the Rhetorical Empire". I den grad Petrus Ramus nevnes i retorikkhistorier, er det gjerne i tilknytning til dette temaet.⁵

Ramus var lærer i Paris, først ved et universitetskollegium, fra 1551 som "kongelig professor" (Regius Professor) ved et kollegium som var mer uavhengig av universitetet, og som fra Ramus' tid har vært kjent som Collège de France. Han knyttet til seg en krets av medarbeidere, som støttet hans forskjellige pedagogiske og vitenskapelige reformprosjekter, og som hjalp ham med utformingen av hans skrifter. Ramus' nærmeste medarbeider gjennom mange år var den litt eldre

1 "Late fusum opus est et multiplex et prope cotidie novum, et de quo numquam dicta erunt omnia." *Institutio oratoria* 2.13.17. Hvor ikke annet er nevnt er oversettelser av sitater mine.
2 3.1.7. Jf. også Quintilians Prooemium.
3 Humanistiske begreper som "essentially contested concepts": W.B. Gallie, etter Johannesen (1998), s. 251.

4 Genettes artikkel, "Rhétorique restreinte" (1970), ble trykt som klassiker i *Rhetorica Scandinavica* nr. 7 1998 (Genette (1998)).
5 Det vil føre for langt å gi almene henvisninger. En hard, men raffinert kritiker av Ramus innenfor nyretorikken var Chaïm Perelman (1912-1984). Den siste artikkel han skrev het "Pierre de la Ramée et le déclin de la rhétorique", posthumt publisert, og problematisert, i tidsskriftet *Argumentations* særnummer om Ramus, redigert av Peter Sharratt. Perelman (1991).

Omer Talon eller Audomarus Talaeus (ca. 1510-1562). I løpet av 1540-årene utarbeidet Ramus og Talon i fellesskap en serie verker, som samlet utgjorde en kritikk av den rådende fremstilling av fagene dialektikk og retorikk, og et forslag til hva disse fagene skulle inneholde og hvordan de skulle ordnes. Hovedverket var fremstillingen av dialektikken, som Ramus selv skrev og utga i eget navn. Utarbeidelsen av en lærebok i retorikk ble overlatt til Talon, og selv om Ramus var medforfatter fra starten og etter Talons død omarbeidet boken, kom den ramistiske lærebok i retorikk til å bære Talons navn: *Audomari Talaei Rhetorica*.

Boken utkom under denne tittelen i 1548, etter en preliminær versjon tre år før (*Institutiones oratoriae*, 1545), siden i et stort antall utgaver. I løpet av 150 år fantes det mer enn 160 utgaver, versjoner og oversettelser av Talon-retorikken, trykt i Frankrike, Spania, Tyskland, Sveits, Holland, England og Skottland. Talons bok hører til de største læreboksuksesser i den post-klassiske retorikktradisjonen. Også i Norden var den kjent; den ble en kort periode brukt som grunnbok ved Københavns Universitet, og anbefalt til bruk i latinskolen i skolereformen av 1604.⁶

Ramus' *Dialectica* var en enda større suksess.⁷ Det er denne boken som er ramismens sentrale verk. Verket består av en topikk kalt *inventio*, der argumentstedene (*loci*) gjennomgås, og en argumentasjons- og metodelære kalt *iudicium* eller *dispositio*, som dreier seg om ordningen av argumenter i mindre enheter (syllogismer) og større helheter (metodisk orden). Delingen av dialektikken i henholdsvis finning og ordning (eller vurdering: *iudicium*) av argumenter eller topoi, er klassisk; særlig fikk Ciceros formulering av denne inndelingen i verket

Topica eksemplarisk kraft i renessansens dialektikker. En direkte inspirasjon for Ramus' versjon av dialektikken var den frisiske humanisten Rudolph Agricolas (1444-1485) verk *De inventione dialectica* (1479, første trykte utgave 1515).⁸ Det store antikke navn Ramus påberoper seg er Platon, for eksempel utfra formuleringer i *Faidros* om at en må "i et samsyn kunne sammenføre alt det spredte under én form", og en må "kunne dele opp en ting i underavdelinger ifølge dens naturlige ledd".⁹

Parallelt med sin egen utforming av dialektikken og retorikken utga Ramus tre verker som i tur og orden kritiserte – for ikke å si: gikk løs på – de tre store antikke autoriteter i logikk/dialektikk og retorikk. I *Aristotelicae animadversiones* (Kritiske bemerkninger til Aristoteles) (1543) tok Ramus for seg de logiske skriftene i *Organon*, skrift for skrift. I *Brutinae quaestiones* (Motspørsmål fra Brutus) (1547) tok han for seg Ciceros "retoriske testamente" *Orator ad Brutum* (Taleren, til Brutus), avsnitt for avsnitt.¹⁰ I *Rhetoricae distinctiones in Quintilianum* (Retorikkfaglige argumenter mot Quintilian) (1549) gikk han endelig gjennom *Institutio oratoria*, bok for bok. Ramus' kritikker er underholdende og utmattende lesning. *Quo usque tandem confusionem artium tantam perferemus?* – "Hvor lenge skal vi da utholde en så sterk sammenblanding av fagene?" lar Ramus Brutus spørre Cicero i *Brutinae quaestiones*.¹¹ Cicero er en til overmål stor taler, som dessverre lar sin tenkning styre av Aristoteles:

Derfor, min kjære Cicero, som jeg allerede

- 8 Forholdet mellom Ramus og hans forgjengere, Agricola og andre, er et utbredt tema i sekundærlitteraturen. Hovedverket om Agricola er nå Mack (1993).
- 9 *Faidros* (265d), her sit. etter Andersen (1995), side 141.
- 10 I denne boken later Ramus som om det er Ciceros venn Brutus, som *Orator* var stilet til, som "svarer" Cicero. Resultatet er et "svar på tiltale" – i begge betydninger.
- 11 Ramus (1992 [1547]), side 61. Med ironisk *imitatio* av tidenes mest berømte retoriske spørsmål: *Quo usque tandem abutere, Catilina, patientia nostra?* "Hvor lenge, Catilina, skal du da misbruke vår tålmodighet?" (Ciceros 1. catilinariske tale).

6 Børdahl (2002).

7 Preliminære versjoner i 1543 og 1546 (sistnevnte utgitt i Talons navn av juridiske grunner; Ramus hadde midlertidig undervisnings- og publiseringsforbud), kanoniske versjoner i 1555 og 1556 på hhv. fransk og latin; omkring 1700 forelå ca. 250 utgaver og versjoner. Se Ong (1958b) og (1958a), side 296.

gjentatte ganger har formanet deg om, forakt og avvis denne grekerfilosofen!¹² Slutt å feste så naiv tiltro til ham: Han har rotet til hele dialektikken, han har rotet til retorikken; de etiske regler Platon utformet i mange hellige forskrifter har han likeledes korrumpert med sine egne forvrengninger. I *Fysikken* har han på en ondsinnet, ja på en ugudelig måte fordervet en mengde ting. Hold opp, sier jeg, med å sette likhetstegn mellom denne mannens vanvidd og din egen dømmekraft – og gid gudene ikke er blitt så sterkt forurettet av Cicero at de faktisk har begavet ham med en så svak og skrøpelig forstand.¹³

Det er en slik talemåte, enda hissigere fremført i *Aristotelicae animadversiones* og andre steder, som har gitt Ramus ry som en av renessansens store Aristoteles-kritikere, i selskap med (større) navn som Martin Luther og Francis Bacon. Den anti-aristoteliske retorikken dempes utover i Ramus' forfatterskap, til det punkt hvor han erklærer seg selv for å være den sanne aristoteliker, mer konsekvent "aristotelisk" enn Aristoteles selv og ikke minst enn Aristoteles' skolastiske, samtidige så vel som middelalderske, kommentatorer. Ramus fant hos Aristoteles (i *Analytica posteriora*) formulert tre prinsipper eller "lover" som, i Ramus' fortolkning av dem, skulle regulere innholdet i og ordningen av alle fag eller vitenskaper. Forenklet sagt gikk de tre prinsippene ut på at læresetningene i et fag skal være 1) univer-

selt sanne, ha fullstendig gyldighet for det fag eller det nivå i et fag hvor de fremsettes, 2) homogene, de skal stå i et koherent forhold til andre læresetninger i faget; en gitt læresetning skal bare opptre i det faget hvor den "hører hjemme", ikke i andre fag, og 3) læresetningene skal være ordnet fra det mer generelle til det mer spesielle: først en definisjon av hele faget, så en definisjon av dens deler, så nye delninger og definisjoner, ned til de mest partikulære utsagn (for eksempel fra "retorikk er..." til "den fjerde slags metonymis tredje undertype er...").¹⁴ Når disse prinsippene gjennomføres i utarbeidelsen av en lærebok i et fag, er resultatet optimalt sett en rigorøst og hierarkisk ordnet oversikt over alt et fag inneholder av relevant teori (pluss eksempler), med konsekvent utelatelse av alt irrelevant.

Her kommer de gamles verker til kort. Om Quintilians *Institutio oratoria* heter det et sted oppsummerende at "han kaller sitt verk en "retorikk", han burde kalle den en "grammadialektorikk", for i hans bøker blandes grammatikk, retorikk og dialektikk".¹⁵ Ramus' hovedankepunkt mot de gamle er at deres tenkning og skrifter er en sammenblanding eller forvirring – *confusio* – av fag eller fagdomener (*artes, doctrinae, disciplinae*) og av regler eller læresetninger (*praeceptiones*), som av både teoretiske og pedagogiske grunner må holdes adskilt. Pedagogisk fordi Ramus anså at studietiden en student trengte for å tilegne seg trivium-fagene og andre fag, ville bli vesentlig kortere og mer effektiv hvis hans opplegg ble lagt til grunn. Man gjenkjenner

12 "Graeculum philosophum": nedsettende diminutiv om grekere, av godt gammelt, romersk merke. Det forhindrer ikke Ramus i å påberope seg Platon som sitt største forbilde.

13 "Quamobrem mi Cicero, ut saepe iam moneo, Graeculum hunc philosophum contemne ac despice: ac tam simpliciter ei credere desine: conturbavit dialecticam totam: conturbavit rhetoricam: mores multis sanctis monitis a Platone formatos, ipse quoque calumniis suis corrupit. In physicis multa malitiose, multa impie depravit. Desine inquam hominis huius deliramentum, iudicium tuum appellare: ac ne dii Ciceroni tam vehementer offensi sunt, ut ei tam imbecillum tamque infirmum iudicium donaverint." Ramus (1992 [1547]), side 61.

14 De tre prinsippene kalles av ramistene bl.a. "sannhetens lov", "rettferdighetens (den rette fordelings) lov" og "visdommens lov". Hos Aristoteles har de en lang strengere, mer avgrenset mening (som angår apodiktiske utsagn), men tolkninger som minner om Ramus', finnes allerede i middelalderskolastikken. Se Howell (1956), side 41-44, 141f., Ong (1958a), side 258f. og Sellberg (1979), side 43-44.

15 "Rhetoricas institutiones suas appellat ac debuit appellare grammadialectoricas, quia in his grammatica, dialectica, rhetorica confunduntur." Ramus (1986 [1549]), side 218. Kritikken er mer slående enn treffende.

tankegangen fra våre egne universiteter, med den forskjell at Ramus' begrunnelse ikke var bedriftsøkonomisk, men "humanistisk sannhets-søkende". Målet for hans undervisning i retorikk og dialektikk var således "å forene filosofi og veltalenhet"¹⁶ – bedre, og mer effektivt, i kraft av stringente teoretiske distinksjoner og ditto ordnede forhold i undervisningssituasjonen.

Ramus' *Dialectica* og Talons *Rhetorica* var tenkt å utgjøre en enhet eller kombinasjon. Etter hvert utarbeidet så Ramus en serie grammatikker (latin, gresk, fransk) og kurs i andre fag, som fysikk, geometri, aritmetikk og optikk, samt en rekke kommentarer til klassiske forfattere, særlig Platon og Cicero. Ramus' forfatterskap var typisk for skriftaktiviteten til en humanist og akademiker på 1500-tallet. Samtidig var hans variant en særlig blanding av skolastikk, humanisme og ny vitenstenkning, som inspirerte utallige akademikere i flere generasjoner til å "ordne" alle tenkelige vitensfelter i mer og mindre ramistiske, og etter hvert også Ramus-kritiske, systemer og encyclopedier. De første verker med genrebenevnelsen "encyclopedi" er således fra begynnelsen av 1600-tallet, direkte inspirert av Ramus. Walter Ong har i den vitenskaps- og kulturhistoriske prosessen som Ramus er en del av, lagt vekt på den medieteknologiske utvikling i tilknytning til trykkekunsten – en utvikling som på sikt bidro til å omdefinere og etter hvert erstatte de gamle fag og tenkemåter.

Den ramistiske retorikken tilhører en kritisk periode i historien til Vestens *artes sermoneales*. Den gir antydning om forbindelser mellom hvordan forholdene utviklet seg i disse fagene og utviklingen av boktrykket, perfektioneringen av læreboken, oppblomstringen av en potensiell uendelighet av "kurser" og "fag", og endelig fremveksten av den moderne vitenskap selv.¹⁷

16 Programfestet for eksempel i "Tale om å forene studiet av filosofi og veltalenhet" (*Oratio de studiis philosophiae et eloquentiae coniungendis*) fra 1547.

17 Ong (1958a), side 288.

Dette nummers "klassiker"¹⁸ er kalt: "Forsvar for Talons ramistiske retorikk", av Claude Mignault. Originalens tittel er "Claude Mignaults forord til herværende *technologia rhetorica*" – det siste kan gjengis med "systematisk eller faglig fremstilling av retorikken".

Claude Mignault (ca. 1536-1606, latinisert navn: Claudius Minos) var professor ved universitetet i Paris i generasjonen etter Ramus og Talon. Han var erklært ramist, og deltok i tidens polemikker om ramismen, ikke minst i sin egen institusjon. Han var ikke svært produktiv skriftlig. Hovedverket er hans kommenterte utgave av Talons *Rhetorica*, som utkom første gang i Paris i 1577, og igjen i Frankfurt i 1579, 1582, 1583, 1584, 1589, 1594 og 1601 – en utgivelseshyppighet som nok vitner om verkets "eklatante suksess",¹⁹ men også om Frankfurt-trykkeriet Wechels iherdige utgivelsespolitikk, som særlig kom ramistiske skrifter til gode.

Mignault tar i forordet opp den innvending som både i samtiden og i ettertid (inklusive vår tid) hyppigst har vært reist mot ramistenes og mot Talons fremstilling av retorikken: Den er ufullstendig. Den inkluderer bare en del av faget. Mignaults svar på denne innvendingen er standard ramistisk: de delene av faget dere etterlyser – *inventio* med læren om genrene (*genera causarum*) og kontrovers- og spørsmåltyper (status-teori), og *dispositio* med læren om talens deler – tilhører dialektikken.²⁰ Der er de med.

Mye kan sies om den sak. Forholdet mellom Ramus' dialektikk og tradisjonell dialektisk og retorisk *inventio* og *dispositio* er komplisert, og

18 Jeg forbigår den etter hvert tradisjonsrike problematisering av denne termen i *Rhetorica Scandinavica* klassiker-spalte.

19 "C'est le témoignage d'un succès éclatant." Terreaux (1980), side 1257.

20 *Memorias* status i ramismen er mindre avklart. Man veksler mellom å si at den er en del (*pars*) av dialektikken (det er Mignaults posisjon i kommentarene), en integrert del eller effekt av selve den metodiske orden i *iudicium/dispositio*, eller et (ikke-)faglig fellesfenomen i alle fag. Utelatelsen av *memoria* som egen disiplin kan ramistene belegge med både Cicero- og Quintilian-sitater – og det gjør de.

åpent for mange tolkninger. Her skal jeg isteden peke på et annet punkt i Mignaults argumentasjon: Han insisterer på at det er Talons retorikk som representerer en *generell* retorisk vitenskap (*ars generalis*), mens den "gamle" retorikken tvert imot representerer en spesialopplæring beregnet på bare visse typer språkbruk, nemlig den som talerne brukte på Forum Romanum og tilsvarende, og i deklamatorisk talekunst (i skolen). Denne argumentasjonen er interessant. Den ligner på den argumentasjonen som lå til grunn for at den såkalte Groupe μ omkring 1970 kalte sitt trope- og figurteoretiske prosjekt for *Rhétorique générale*. Forfatterne bak dette formalistiske prosjektet var selvsagt klar over at de med en slik betegnelse avvek fra den betydningen av "generell" som en kan si kjennetegnet den gamle eller klassiske retorikken.²¹ Deres mål var "en retorikk som er appliserbar på alle uttryksmodi",²² og de oppfattet sin egen bok som en begynnelse på et slikt prosjekt, som også skulle inkludere narrative og argumentative former. Slik strukturalistisk retorikk er "générale" og "restreinte" på en og samme tid. Det samme kan man si om ramismens generelle og reduserte retorikk.

I sine analyser av klassiske, bibelske og andre tekster er ramistene opptatt av både grammatisk, dialektiske og retoriske trekk ved tekstene. Ikke minst er interessen vendt mot tekstenes "logiske struktur" eller "skjulte" dialektiske begreps- og argumentasjonsstruktur.²³

- 21 Se den innledende diskusjon i Dubois mfl. (1970), særlig side 11ff. Groupe μ s kritikere, inklusive Genette (1998), har en tendens å undersøke prosjektets egne, teoriehistorisk informerte begrunnelser, gode eller ei.
- 22 "une rhétorique applicable à tous les modes d'expression". Dubois mfl. (1970), side 158.
- 23 Ramistisk-inspirerte analyser fra Danmark av henholdsvis en klassisk tekst og Bibelen, er Anders Kraggs *Q. Horatii Flacci Ars Poetica ad P. Rami Dialecticam & Rhetoricam resoluta* (Horats' Poetikk analysert utfra Ramus' dialektikk og retorikk) (1583) og Jacob Madsen Aarhus' *Ad Scripturam Sacram descendam et docendam introductio* (Introduksjon til studiet av og undervisning i Den hellige skrift) (1589). Særlig Meerhoff har pekt på slektskapet mellom ramistenes tilnærming og eldre og

Ramistene forblir likevel gammelhumanistiske oralretoriske pre-strukturalister i mye av det de tenker og foretar seg. Ramus' forelesninger skal i henhold til samtidige kilder ha artet seg som timelange, ciceronianske bombardementer (på latin); hans tiltredelsesforelesning ved Collège de France ble holdt i friluft for flere tusen tilhørere. Stilgrep og eksempelbruk i taler og avhandlinger er den samme som i tilsvarende humanistisk-retorisk litteratur.

Fastholdelsen av både *elocutio* og *actio* i den ramistiske *ars rhetorica* viser den fortsatte tilknytning til en tradisjonell oppfatning av retorikk som "talekunst". Mens man kan tenke seg en argumentasjon for at troper og figurer finnes i all språkbruk (som morfologi og syntaks gjør det), hva enten den er muntlig eller skriftlig, og uavhengig av genre, så er det vanskeligere å forestille seg en på samme måte generalisert *actio*.²⁴ Ramistenes fremstilling av denne delen av retorikkfaget er da også helt tradisjonell, og egner seg nettopp best i deklamatorens øvelsesprogrammer før han entrer en talerstol. På den annen side er inkluderingen av *actio* også strukturelt begrunnet utfra en ramistisk metodikk: *ars rhetorica* blir todelt (dikotomisk). Virkningen av dette er – dersom vi holder oss til et argument utfra antall *partes* og godtar den ramistiske "inkludering" av *inventio* og *dispositio* i dialektikken – at ramistenes dialektikk-retorikk faktisk er mer omfattende, eller "generell" i denne betydning av ordet, enn mange andre mer "tradisjonelle" utgaver av retorikken, som gjerne utelater *actio* (og/eller *memoria*).²⁵

- samtidig humanistisk hermeneutikk, hos Melanchthon og andre. Meerhoff (1997).
- 24 Dette poenget er merkelig nok ikke diskutert i sekundærlitteraturen (så vidt jeg vet). Ramistenes *actio* er i det hele tatt utilfredsstillende behandlet; et unntak er Knox (1990).
- 25 For eksempel omfatter Philipp Melanchthons retorikkbøker bare *inventio*, *dispositio* og *elocutio*. Standardargumentene mot å ta med *actio* er at den 1) varierer for mye fra tid til tid og fra sted til sted 2) best læres gjennom etterlikning. Med andre ord: den er ikke tilstrekkelig teoretisk generaliserbar. Ramisten Dudley Fenner utelater *actio* med den begrunnelse at den "ennå ikke er

Hensikten med å bringe et "forsvar for den ramistiske retorikk" i *Rhetorica Scandinavica* er naturligvis ikke å rekruttere tilhengere til ramistisk tankegang. Det ville være anakronistisk, forgjeves eller unødvendig. Men det kan kanskje være av interesse å høre – for en gangs skyld – hva en talsmann for "den begrensede retorikk" har å si. Det dreier seg om en historisk bestemt utgave av en slik retorikk. Man må ha i tankene den pedagogiske og faglige situasjon. Mens "tverrfaglighet" er et honnørord hos oss, i en situasjon der fagene vesentlig lever adskilte, spesialiserte liv, var situasjonen den omvendte på 15- og 1600-tallet. Fagene var invadert av hverandre. Ramistenes trang til å rydde opp kan blant annet forstås som et uttrykk for behov som oppsto med den begynnende og stadig økende vitenskapelige spesialisering i tidlig-moderne tid. Folk som Ramus og hans tilhengere er riktignok selv "polyhistorer", som tilstreber innsikt i alle fag, men det er et ideal som er under press. Det er i slike og andre overindividuelle prosesser at årsakene til den gamle orator-retorikkens fall skal søkes, ikke i enkle forestillinger om at den og den filosof, Ramus eller Descartes eller andre, reduserte eller avviste retorikken. De hadde sine grunner, for å si det slik, som ikke bare var deres grunner.

Det finnes både mer oratorisk kraftfulle, teoretisk forfinede og/eller forvirrende forsvar for ramismens retorikk enn Mignaults forord, ikke minst i Ramus (og Talons) egne skrifter. Mignaults tekst er valgt på grunn av dens korthet og relative klarhet. Louis Terreaux, en av de få som i nyere tid har kommentert Mignaults kommentar til Talon, sier om Mignaults fremstilling at "hans tanke er velnært, diskusjonen han fører er tett og alltid klar."²⁶ Det forekommer å være

fullkommen" (Ong (1958a), side 273); ellers utelater ramister og semi-ramister ofte denne delen utfra standardargumentene.

26 "La pensée en est nourrie, la discussion y est serrée et toujours claire." Terreaux (1980), side 1261. Se også Meerhoff (1986), side 320f. Om andre sider ved Mignaults virke, se Grafton (1980) og Grafton & Jardine (1986), side 170-84.

en noe fransk karakteristikk. "Alltid klar" kan Mignaults tekst neppe sies å være. (Døm selv, kjære leser).

De uklarhetene som finnes i Mignaults tekst, skyldes imidlertid ikke så mye forfatteren Mignault som den diskurs han er i og artikulere. Det er en diskurs som i snevrere historisk forstand tilhører ramistene. Mignault uttrykker seg og argumenterer som en typisk ramist. Den ramistiske diskursen er imidlertid viklet ut av og står i et spenningsforhold til Vestens retorisk-dialektiske tradisjon(er) mer alment. Som Walter Ong skriver:

Dialektikk og retorikk har grepet inn i hverandre minst fra de greske sofister av og frem til vår tid. Når Ramus erklærer at de må skilles fra hverandre en gang for alle i teorien (men alltid forenes i praksis), utfordrer han noen av de mektigste og mest obskure krefter i lærdomshistorien ("intellectual history").²⁷

Skillet eller skillene mellom dialektikk og retorikk går gjennom genrer, stilkategorier, argumentasjonsformer, epistemologier og profesjoner. Både begrepene og skillene har vært og er essensielt eller på annen måte omstridte. "Alltid klart" kan en heller ikke si at skillet mellom teori og praksis er i denne tradisjonen: når og hvordan er "talekunsten" (*ars rhetorica, dicendi*) ren teori, ren praksis, teoretisk kodifisert praksis eller praktisk artikulert teori? Slike spørsmål er verdt å ta med seg til tekster som den av Mignault.

Mange av de poengene Mignault tangerer i forordet, tar han opp til mer detaljert behandling i sine fortløpende kommentarer til Talon-retorikken. Her gir han også et vell av, særlig antikke, tekstbelegg for sine og Talons påstander. Kommentarene utgjør omtrent to tredjedeler av tekstmassen i Mignaults Talon-utgave.

Men det som sies i den valgte teksten, er altså det en kommentator og utgiver av Talon-retorikk-

27 Ong (1958a), side 270.

ken i 1577 syntes han innledningsvis ville si. Teksten er et eksempel på genren "fortale til leseren" i en 1500-tallstekst. Også på den måten er den av retorikkhistorisk og retorisk interesse. Mignaults tekst gir et lite innblikk i den polemikken som på 1500-tallet ble ført om hva som var retorikkfagets art og domene. Om leseren sitter igjen med et styrket eller svekket inntrykk av at ramistene tok feil, er ikke avgjørende. Forhåpentligvis går det an å få noe ut av teksten før eller uavhengig av den type dom.

Dette er ikke stedet for en omtale av moderne ramismeforskning.²⁸ Den beste bok om

emnet er fortsatt jesuittpater Walter Ongs studie fra 1958, *Ramus, Method, and the Decay of Dialogue*. Få bøker om tidlig-moderne retorikk og dialektikk kan måle seg med denne polemiske, vittige, perspektivrike og veldokumenterte studien. Som motto for sin mer enn 400 sider tykke bok om Ramus har Ong satt noen ord av Ramus' samtidige Justus Lipsius, som det kan passe å sitere også her, før Claude Mignault får ordet: "Unge mann, hør på meg: du vil aldri bli en stor mann hvis du mener at Ramus var en stor mann".

28 Sharratt (2000) er den seneste av tre gode Stand der Forschung-artikler. En klar og informativ studie på svensk, med vekt på ramismens logikk og vitenskaps-

syn, er Sellberg (1979). Boken var til ca. 1994 registrert i norske universitetsbiblioteker under tittelen 'Petrus Ramus och *rasismen*', antakelig en ubevisst feil.

Amund Børdahl

Litteratur

Andersen, Øivind (1995): *I retorikkens hage*. Universitetsforlaget, Oslo.

Børdahl, Amund (2002): "Omer Talon's Rhetoric in Seventeenth-Century Denmark-Norway", i: Stefan Ekman og Pernille Harsting (red.): *New Nordic Studies in the History of Rhetoric* (kommer).

Dubois, J. mfl. (1970): *Rhétorique générale*. Librairie Larousse, Paris.

Genette, Gérard (1998): "Den begrænsede retorik", oversatt og med innledning ved Peter Larsen, *Rhetorica Scandinavica*, nr. 7 1998, side 6-19.

Grafton, Anthony (1980): "Teacher, Text and Pupil in the Renaissance Class-room: A Case Study from a Parisian College", i: Jean-Claude Margolin (red.): *Acta Conventus Neo-Latini Turonensis* [1976]. Librairie Philosophique J. Vrin, Paris. Vol. I, side 37-70.

Grafton, Anthony & Lisa Jardine (1986): *From Humanism to the Humanities. Education and the Liberal Arts in Fifteenth- and Sixteenth-Century Europe*. Duckworth, London.

Howell, Wilbur Samuel (1956): *Logic and Rhetoric in England, 1500-1700*. Princeton University Press, Princeton N.J.

Johannesen, Georg (1998): "Teatret på Verftet – eller (Hvorfor) er folk redd innhold i kunsten?", i: Amund Ove Børdahl, Sissel Høisæter og Georg Johannesen: *Retorik-*

kens omegn. Retorisk Årbok 1998. Senter for europeiske kulturstudier, Bergen, side 245-252.

Knox, Dilwyn (1990): "Ideas on gestures and universal languages, c. 1550-1650", i: John Henry and Sarah Sutton (red.): *New Perspectives on Renaissance Thought*, Duckworth, London, side 101-136.

Mack, Peter (1993): *Renaissance Argument. Valla and Agricola in the Tradition of Rhetoric and Dialectic*. Brill's Studies in Intellectual History 43. E.J. Brill, Leiden/New York/Cologne.

Meerhoff, Kees (1986): *Rhétorique et poétique au XVIe siècle en France. Du Bellay, Ramus et les autres*. Studies in Medieval and Reformation Thought 36. E.J. Brill, Leiden.

– (1997): "Logique et éloquence: Une révolution ramusienne?", i: Kees Meerhoff et Jean-Claude Moisan (red.): *Autour de Ramus. Texte, théorie, commentaire*. Nuit Blanche Éditeur, Paris-Canada, side 87-132.

Ong, Walter J., S.J., (1958a). *Ramus, Method and the Decay of Dialogue*. Harvard U.P., Cambridge, Mass.

– (1958b). *Ramus and Talon Inventory. A short-title inventory of the published works of Peter Ramus (1515-1572) and of Omer Talon (ca. 1510-1562) in their original and in their variously altered forms*. Harvard U.P., Cambridge, Mass.

Perelman, Chaïm (1991): "Pierre de la Ramée et le déclin de la rhétorique", i: *Argumentation: an international journal on reasoning*, Vol. 5, Nr. 4, side 347-356.

Ramus (1986 [1549]): *Arguments in Rhetoric Against Quin-*

tilian. *Translation and Text of Peter Ramus's Rhetoricae distinctiones in Quintilianum* (1549), trans. Carole Newlands, intr. James J. Murphy. Northern Illinois U.P., DeKalb, Illinois.

Ramus (1992 [1547]): *Peter Ramus's Attack on Cicero. Text and Translation of Ramus's Brutinae quaestiones*. Trans. Carole Newlands, intr. James J. Murphy. Hermagoras Press, Davis, California.

Sellberg, Erland (1979): *Filosofin och nyttan. I. Petrus Ramus och ramismen*. Acta Universitatis Gothoburgensis,

Göteborg.

Sharratt, Peter (2000): "Ramus 2000", *Rhetorica*, Vol. XVIII, Nr. 4, side 399-455.

Terreaux, Louis (1980): "Claude Mignault Commentateur de 'Rhetorica' d'Omer Talon", i: Jean-Claude Margolin (red.): *Acta Conventus Neo-Latini Turonensis* [1976]. Librairie Philosophique J. Vrin, Paris. Vol. II, side 1257-1267.

Quintilian (1989 [1920-22]): *The Institutio oratoria of Quinti-*

FORSVAR FOR TALONS RAMISTISKE RETORIKK

Av Claude Mignault (*Claudius Minos*)

Mange lærde personer synes svært godt om Omer Talons systematiske fremstilling av retorikkfaget. Men hittil er det knapt noen som offentlig har begrunnet sitt synspunkt, slik at de kunne imøtegå dem som er overtalt av sine lærere til å tenke på en bestemt måte, og som derfor uttaler seg tankeløst og uvitende om hvordan faget rettmessig bør fremstilles. Jeg har ofte hørt noen av disse hevde at Talon skulle ha laget en slags lett-fattelig lære, som nok kunne begripes av små gutter uten større anstrengelser, men som likevel manglet en mengde emner, som forfatteren syntes å ha forbigått eller latt stå urørt. Hva er det disse folkene påstår at mangler? Det står absolutt ingenting i denne boken om *inventio* og *dispositio*, sier de, skjønt ingen tale noensin-

ne kan bli til uten disse delene. Hva mer er, når forfatteren ikke fremsetter noe som helst om innledninger, saksfremstillinger, begrunnelser, tilbakevisninger og avslutninger (*de exordiis, de narrationibus, de confirmationibus, de refutationibus, deque perorationibus*), så virker det nærmest som om han er uten den fjerneste erindring om det faget som han har villet å gi en god og kyndig fremstilling av. Han har jo berøvet faget det meste av dets verdighet, han har plyndret det for helt avgjørende deler! Og, legger kritikerne til, først og fremst burde det stått noe om spørsmålstilling (*quaestio*), særlig om det avgrensede spørsmål (*finita*), det vil si *hypothesis* (som omfatter de tre genrene, *causarum genera*), ettersom en tale overhodet ikke kan lages eller forstås uten en bestemmelse av genren. Endelig klager kritikerne over at læren om status (*de statibus*), slik som de vil ha den, blir forbigått; en lære som de insisterer på ikke bare er nyttig, men rent ut sagt nødvendig i retorikken.

Note: Oversatt etter "Proemium Claudii Minois in hanc technologiam rhetoricam" i: *Audomari Talæi Rhetorica & P. Rami prælectionibus observata... Per Claudium Minoem... Tertia editio ab auctore recognita & aucta*, Francofurti, Apud hæredes Andreæ Wecheli, MDLXXXIII. Tittelen her ("Forsvar") samt notene er oversetterens.

Hvis nå jeg for min del, gjennom de overveielser jeg gjør meg i det følgende, bare i noen grad kan lykkes i å overbevise disse gode, men ikke tilstrekkelig lærde menn, så antar jeg at i allefall noen, nemlig dem som ikke er fullstendig blindet av falske fordommer, vil mene at jeg har anvendt noen gode timer på et ikke aldeles dårlig formål.

Før jeg svarer dem som våger å kalle Talons fremstilling av retorikkfaget for ufullkommen, skjønt faget her er ordnet i sine sanne og virkelige bestanddeler av en lærd og åndrik mann, vil jeg for det første i all korthet gjøre det klart hva som er det rettmessige grunnlaget for ordningen av faget, og for det andre hva som er argumentet for å avvise en del læresetninger som faget uvedkommende, i den hensikt å forsvare vår forfatter mot de falske anklager som visse uvitende lærere fremfører mot ham, og endelig for i neste omgang å kunne gjøre rede for dette faget, slik som det er når det trer frem i sine sanne og ekte farger.¹

Aristoteles, en mann med like stor dømmekraft som skarpsinn, krever at alle læresetninger, av hensyn til den omhyggelige og nøyaktige ordning av et fag, skal være almene (*catholicas*) og generelle (*generales*). Han krever videre at de skal være homogene, det vil si ha egentlig tilknytning til faget (*homogeneas, id est proprias*), ikke fremmede og faget uvedkommende. Hvis disse universelle og homogene normer og læresetninger settes frem med klare og korte, ikke med uklare og overflødige ord, og illustreres med eksempler fra fremragende menn, hvis overlegne begavelser vi jo har å takke for at de ulike vitenskaper opprinnelig, på bakgrunn av iakttagelser, ble dannet og satt i system, så finnes det ingenting som er til større nytte eller hjelp når det gjelder å gi en korrekt og fyllestgjørende systematisering av et fag. At Talon har oppfylt disse kravene i sin ordning og utforming av ret-

rikkfaget, det tror jeg ingen kan unnlate å se klart og tydelig som ikke mangler enhver dømmekraft, dannelse og utdanning. For først definerer Talon faget *ek tes evpraxias*, det vil si utfra en ypperlig og fullkommen handling, nemlig den å tale godt (*bene dicendi*). Denne ene bestemmelsen rommer alle fagets læresetninger. Alle korrekte og sanne påstander som overhodet kan ytres om retorikken, kan føres tilbake til denne overordnede definisjonen. Under definisjonen (*definitio*) foretas så en delning (*partitio*), utfra den naturlige praksis hos enhver som på den ene eller annen måte taler godt. For utover ordnes utsmykning og fremføringen (*ornatum verborum & pronunciationem*), bør man ikke innbille seg at det finnes noe som tjener en fullkommen beskrivelse av dette faget. Og disse to delene har Talon like hensiktsmessig som kortfattet satt i system, og til slutt illustrert med så velvalgte og utsøkte eksempler, at jeg ikke viker tilbake for å kalle dette en sann og ekte, ja universell vitenskap, fremstilt med filosofisk metode.²

Det var ingen grunn til at han i utformningen av faget (som han dannet ved hjelp av egentlige og naturlige læresetninger) skulle ta med noe som helst om *inventio* og *dispositio*. Disse delene forstod han nemlig å hørte til dialektikken. Dialektikk bør læres, ikke i et annet, men i sitt eget fag, snarere enn å bli rørt sammen i en eller annen forvirrende blanding av læresetninger. Det følger nemlig ikke, at fordi en tale ikke kan lages uten *inventio* og argumentsteder (*loci argumentorum*), samt disposisjon og ordning av argumentene, så bør reglene om hvordan dette gjøres absolutt med i retorikken. For på samme måte kunne jeg stille opp følgende tåpelige

2 Latinen lyder: "...veram hanc & propriam, universalem inquam, & Philosophica descriptam methodo artem...". Talons *ars* har altså attributtene *vera* (sann), *propria* (egentlig, faget vedkommende, ekte), *universalis* (allmenn, generell), *philosophica methodus* (filosofisk-vitenskapelig metode). Så kan det ikke lyde bedre i ramistiske ører.

1 Mignault sikter her til den kommenterte fremstilling av Talon som utgjør selve verket.

argument: Ettersom ingen forseggjort og elegant tale kan komme i stand uten grammatikkens etymologi og syntaks,³ så følger det at dette er nødvendige deler av retorikken – for hvis grammatikkens deler mangler, kan det aldri bli noen tale! Hva hvis talerne beskjeftiger seg med rettferdigheten og det gode, med nedskrevne lover og en mengde juridiske detaljer, og de drøfter dette på den ene eller annen måte i flotte og fylldige vendinger – skal vi av den grunn hevde at sivilretten hører inn under retorikken? Hvor mange ganger strides det ikke offentlig om dydene, om lastene, om affektene? Og likevel bør ingen driste seg til å hevde at moralfilosofien er noe som skal læres bort av en retor. Jeg skal forsøke å forklare det litt tydeligere, hvis jeg kan. De enkelte fagfolk (*artifices*) bør utveksle og kjenne til mangt fra andre fag som er til nytte for utformingen og perfektioneringen av det faget som de forvalter. Likevel, alt det som på de denne måten henter annetsteds fra, hører ikke egentlig inn under det faget de beskjeftiger seg med. Likedan, hvis det hos en poet eller en historiker finnes en viss ordning og systematisering av materialet, så skjer det takket være dialektikken, ikke f.eks. historiefaget. Og hvis taleren har kunnskap om mange fag, så gjør han ikke dermed straks krav på den kunnskapen som sin egen, men henter den utenfra, og bruker den, idet han gir den variert og fyldig utforming (*varie copioseque ornat*), som sin egen. Dette blir det sagt klart fra om av Cicero i første bok av *De oratore* (Om taleren), et sted der han lar Antonius føre ordet: "Men hvis det nå (sier han) er stemning for å legge alle fag under taleren, så vil det likevel være mer akseptabelt å si følgende: Ettersom taleevnen ikke bør være avmagret og

naken, men opplivet og forskjønnert med en tiltalende variasjon av mange ting, er det påkrevd av den gode taler at han har hørt mye, hatt øynerne med seg, og vært gjennom mangt og mye i både tanker og sinn og i ting han har lest – uten at det betyr at han har lagt beslag på alt dette som sitt. Han har bare smakt på det som hører andre til. For jeg innrømmer at han bør være en erfaren mann, ikke en rekrutt eller grønnskolling, og at han ikke bør opptre som fremmed eller gjest i de emnene han tar opp til behandling".⁴ Så langt Ciceros ord, som hvis de overveies av alle, avgjør saken en gang for alle.

Fremfor alt må altså fagene skilles omhyggelig og rent ut sagt av nødvendighet fra andre fag, liksom de enkelte fagene selv må skilles fra bruken eller, som man sier, praktiseringen av dem (*ab usu & praxi*). Den som skal analysere Milotalen, for nå å ta et eksempel, må ikke bare se på ett, men på mange fags særlige ytelse (*virtus*), og da netopp de trekk som skiller fagene fra hverandre med hensyn til læresetninger og systematisk form. Det er påfallende hvor mye det betyr å kunne skille mellom de ulike fag; så mye at det omvendt ikke er noe som forsinker selv heldige begavelser mer enn en rotete og hulter-til-bulter sammenblanding av læresetninger og fag. *Bruken* av fagene er derimot blandet – i de ord taleren ytrer, i et dikt, i en filosofisk disputats, eller når som helst fagfolk anvender tale eller skrift. Når noen taler utfra det teoretiske grunnlaget for rent og feilfritt språk, hva enten det er Cicero eller Vergil eller hvem som helst ellers, utøver han grammatikerens oppgave. Når han gir en uttrykket og så å si lysende fremstilling i tale eller skrift, er det i kraft av den retoriske *elocutio*. Når han skaper overbevisning ved hjelp av argumenter, er det dialektikk han utøver. Beskjeftiger han seg med sedene, med livet, med ordningen av hus og familie, eller med den offentlige administrasjon, så skylder han dette morallæren. Og slik å forstå med resten av disi-

3 Etymologi og syntaks var grammatikkens to deler i følge Ramus. Begge var tradisjonelle emner i tidens grammatikker, ved siden av prosodi og ortografi, som Ramus til å begynne med ga status som *partes*, men snart underordnet (i en hierarkiserende dikotomi) de to overordnede "deler". "Etymologi" svarte grovt sagt til vårt "morfologi" (enkeltord, paradigmer).

4 Sitatet er fra *De oratore* I.128.

plinene. Disse blandes nemlig i praksis, men i de ulike fagene skilles de, for at de ikke, dersom de settes frem samtidig, hurtigere skal sløve snarere enn å skjerpe forstanden.

Jeg er klar over hva som videre kan innvendes, nemlig at Aristoteles, Cicero og Quintilian, menn som evig fortjener å minnes, lot de retoriske reglene omfatte alle disse ting. Det kan jeg på ingen måte benekte. Men for å svare i all korthet: Disse menn beskrev etter eget forogdt-befinnende en slags forensisk retorikk, satt sammen av en mengde fag, og dette faget tilpasset de utelukkende taleren eller deklamatoren. De stilte seg ikke for øye et alment og generelt fag, slik som vår fagmann har gjort i henhold til den aristoteliske metodens lover. For Talon var av den oppfatning, at ikke bare de var veltalende som opptrådte på Forum i egenskap av patroner, sakførere eller talere, eller i skolen som deklamatorer eller sofister. Også hos poetene, som Homer, Pindar, Vergil og Horats, mente han at det fantes retorisk eleganse; hos historikerne, som Thukydide, Xenofon, Livius og Cæsar, mente han å finne ren *elocutio*; endelig, hos filosofene, som Platon, Aristoteles, Cicero og visse andre, mente han at en veltalenhetens elv av gull, det vil si en sann praktisering av ekte retorikk, på ypperlig vis tok seg frem.

La oss derfor konkludere med at retorikken ikke er todelt (en slik påstand ville skurre for mye), men at den kan forstås på to måter: På den ene side kan retorikken forstås som et fag og en lære om å tale godt og vakkert som er skilt fra alle andre disipliner, både med hensyn til innhold eller materiale, og med hensyn til formål eller form. På den annen side kan retorikken forstås som en evne som de som beskjeftiger seg med offentlige saker på forum eller i rettssalen bør opplæres i. Hvis det er noen som ikke vil gå med på denne distinksjonen, utfra hvilken vi skiller, ikke et fag fra et egentlig fag (*artem ab arte propria*), men et generelt fag fra en slags spesialevne (*artem generalem a speciali quad-*

am facultati), så la ham lytte til selveste Cicero, som lenge før oss ville ha en todeling, mellom på den ene side en generell og filosofisk, og på den annen side en forensisk og spesiell retorikk. Slik uttrykker nemlig Cicero seg i 2. bok av *De finibus*: "Jeg vil altså etterkomme ditt ønske (sier han), og snakke retorisk om jeg kan, men med filosofenes retorikk, ikke med vår velkjente forensiske retorikk. Den må jo nødvendigvis av og til være en smule mindre skarpsindig, i og med at det da er folket vi taler til."⁵ Likeledes i *Orator ad Brutum* (Taleren, til Brutus): "Den forensiske veltalenheten, foraktet og forkastet av filosofene som den var, manglet derfor mange og gode hjelpemidler fra filosofien. Likevel slo den godt an hos folket i kraft av sine flotte ord og tankefigurer, og den fryktet ikke dom og kritikk fra de få."⁶ Så langt Cicero. Men hvis noen foregir at han ikke forstår dette i tilstrekkelig grad, eller tilmed hevder at det Cicero her sier gjelder faglige evner (*de facultatibus artis*), ikke skillett mellom fagene (*de artium distinctione*), så skal jeg ikke gjøre meg besværlig overfor ham; men i mellomtiden, for at han skal kan bli stilt tilfreds, ber jeg om at han studerer nøye det stedet der Rodolphus Agricola liksom en æresdommer feller sin dom, i *De inventione dialectica*, 2. bok, kapittel 18. Så vil det ikke være noe mer han savner.⁷

Så langt om *inventio*, som ingen nå bestrider er en del av dialektikken – om ikke da det skulle være noen som, for å smigre uforsiktede unge mennesker i deres uvitenhet, ikke mindre tåpelig vil påstå at *inventio* er todelt, med den ene delen under dialektikken og den andre under retorikken: der den ene skulle dreie seg om argumentstedene i absolutt forstand, mens den andre skulle dreie seg om de samme *loci* i den

5 Cicero, *De finibus bonorum et malorum* (Om goders og anders formål), II.17.

6 *Orator*, 13.

7 Agricola (se introduksjon) argumenterte også for at *inventio* bare tilhørte dialektikken (en svært "retorisert" dialektikk riktignok).

grad de er tilpasset forensiske taler og avgrensede problemstillinger (*hypotheses*). En slik innvending mot vår fremstilling har i virkeligheten ikke kunnet utgå fra annet enn verkstedet⁸ til visse sofister, som i denne saken ikke ser mer enn hva nattugler kan se i dagslys.

Nå har vi nemlig lært at dialektikken er ett enhetlig fag. Følgelig var det nødvendig å fremheve at det finnes én lære om *inventio*. Men det var også nødvendig å legge merke til at bruken av *inventio* er mangfoldig og variert, ikke bare i filosofenes og talernes ytringer, men også med henblikk på fremgangsmåten til alle andre som benytter seg av språket. Ja, for å parere visse lærerspirers og svindleres frekke sofismer, og for å fravriste unge mennesker deres dumme innbildninger, blir vi nødt til å gjenta følgende: At det er nyttig og nødvendig at regler og læresetninger skjelves fra hverandre og skilles ut fra andre fags læresetninger, kan ingen være uvitende om. Men alle er av den oppfatning at i praksis knyttes mange ulike læresetninger sammen og blandes, fordi det på ingen måte kan gjøres annerledes.

Hva angår den forensiske *disposisjon*, så utgår den enten fra faget eller fra klokskapen (*prudentia*)⁹ (noen snakker om henholdsvis fagmetoden og klokskapsmetoden) – ikke fordi det ikke er klokskap i et fag (enhver faglig læresetning utgår åpenbart fra klokskapen), men fordi vi av og til tvinges til å greie oss med klokskapens krefter, uten fagets felles og velordnede lover.

Den fagmessige disposisjon fremgår av den måten talens deler ordnes på. Først plasserer vi *exordium*, deretter *narratio*, for det tredje *confirmatio*, og for det fjerde og siste *conclusio*. Det er en orden som stemmer overens med

naturen, og som derfor prises som fagmessig, konstant og bekvem. Den klokt vurderende disposisjon viser seg som oftest i valg av argumenter og affekter. En lærd manns klokskap viser seg fremfor alt i hans evne til å ordne og anvende disse.

Om talens deler blir det ikke foredratt noe her (slik som det blir gjort av den vanlige hop av retorikere, som underviser i spesialiserte deler av *inventio*)¹⁰, for læren om *exordium*, *narratio*, *confirmatio* og *peroratio*, og om å ordne disse talelemmene på en hensiktsmessig og rettmessig måte, beror på dem av dialektikkens lover som dreier seg om å disponere – ikke på retorikkens regelverk, som i sin helhet dreier seg om *elocutio* og *pronunciatio*, som jeg allerede har sagt. Hva tjener det til i en generell og filosofisk lære å gjennomgå spesielle og ubetydelige detaljer om hvordan man konstruerer en tale, når et fag bør være enhetlig? For hvis man skal beskjefte seg med delene som et dikt eller en avhandling eller et historieverk består av, og undersøke den innbyrdes økonomi og orden mellom delene og helhetene eller totalitetene, så skal man ikke av den grunn lage et nytt fag. Dialektikerens kilder for disposisjonen er renere og hjelper forståelsen og hukommelsen bedre enn de små bekkene som retorikerne har pønsket ut. Selv om vi ikke fullstendig avviser disse, regner vi dem likevel ikke for å være på nivå med den generelle og universelle læres kilder. Jeg vil bare tilføye dette ene: Å gjøre rede for i hvor høy grad retorikerne er uenige om definisjonene og fastsettelsen av antall deler i talen, vil føre altfor langt. Aristoteles slo nemlig fast i tredje bok av *Retorikken* at det er to nødvendige deler i en tale, *propositio* eller *narratio* og *confirmatio*.

8 *officina*, som også kan bety "trykkeriet".

9 *Prudentia* er et begrep som konnoterer langt tyngre enn vårt "klokskap"; det dreier seg ytterst om den aristoteliske *phronesis* eller "praktiske fornuft". Skillet mellom den fagmessige disposisjon og den som utfra omstendighetene avviker (for eksempel "in medias res") er klassisk. For eksempel *Rhetorica ad Herennium* II.16-18.

10 Mignault skriver: "qui speciales tradunt inveniendi artes". Den løsere bruk av *artes*-begrepet er så innarbeidet i tidens talemåte, at selv ramister midt i en *ars*-diskusjon stadig depreciserer i forbifarten. Koblingen mellom *inventio* og "talens deler" (*dispositio*) her er konsekvent nok utfra den utbredte sammenkobling av emnene i klassisk retorikk.

Det var fordi dette var den vanlige praksis til de talerne som pleide å diskutere på Areopagos; de fjernet innledninger og konklusjoner, hvor de mente at affektene i særlig høy grad regjerte, og fremla saken selv, naken og uten noen form for verbal sminke. I *Partitiones oratoriae* (Om inndelingen av talekunsten) fastslo Cicero etter utbredt praksis fire deler, to deler som har med overbevisningen og like mange deler som har med sinnsbevegelsen å gjøre. I *De oratore* føyer han *refutatio* til *confirmatio*, av og til hevder han tilmed at én del rommer begge. Quintilian og mange andre setter undertiden frem fem deler eller flere, alt etter omstendighetene.¹¹

Hele teorien om å dele inn og fordele tilhører imidlertid ikke retorikken, men dialektikkens klokskap (*prudencia*).¹² Hvis noen studerer bruken i den talen Cicero holdt for dikteren Archias, og slår fast at denne talen består av fire deler, hva den virkelig gjør, så er det ikke ved hjelp av en retorikkfaglig vurdering han fastslår dette, men ved hjelp av dialektikken, som nettopp er faget for metode og orden.

Endelig er det ingenting om *quaestiones* og *status* i Talons retorikk. Læren om *quaestiones* tilhører dialektikken; genrene (*genera causarum*) er liksom visse spesielle kilder og steder, som bør underordnes en generell topikk.¹³ Cicero lar Antonius dele talerens materiale inn etter de offentlige genrene. Det er ikke tilstrekkelig konsekvent. Hele den verbale utrustning (*omnis*

ornatus) angår i egentlig forstand enhver som taler godt og elegant i en hvilken som helst sammenheng. Det stemmer ikke overens med dette å si at taleren utelukkende oppholder seg ved materialet i offentlige saker, og ikke snarere i enhver genre. Kanskje kan man finne en viss pedagogisk gevinst i de to former for *quaestio*¹⁴ og i de tre genrene. Det benekter jeg ikke. Hva jeg sier er, at dette ikke er retoriske regler, like lite som argumentenes steder og former hører til grammatikkfaget. Jeg sier det rett ut: Det er ikke noen liten feil de gamle retorikere blir grepet i, at de har fremsatt så minutiøse og konsise regler for sivile saker, når enhver *quaestio* innen en hver genre kan tilpasses de felles lover som gjelder for den dialektiske *inventio* og *collocatio* [det vil si *dispositio*]. Å ha utformet en dialektisk lære for forensiske forhold er like kritikkverdig som hvis noen laget en forensisk grammatikk om de samme ting.

Jeg vet nok hva de gode menn, som jeg nevnte innledningsvis, til stadighet vil invende mot oss: Marcus Tullius og Fabius [Cicero og Quintilian], sier de, – og vi unnlater for øyeblikket å nevne andre som har avveket ubetydelig fra disse tos lære – stilte i sin undervisning opp en politisk og sivil taler (*oratorem politicum & civilem*). Det var denne taleren de ville de at deres lære skulle ta sikte på, og de hadde aldri annet i tankene enn at denne taleren skulle fullkommengjøre all viten som var en fri mann verdig. Jeg forstår utmerket hva som ligger i denne innvendingen. Men hvorfor dette forsettet og denne læren på ingen måte var etter vår forfatters og andre lærde menns ønske, det forstår jeg ganske enkelt slik: Fordi grammatikk, retorikk og dialektikk er fag som fortolker universelle forhold, bruker vi dem, når vi altså er blitt undervist i dem på riktig måte, til lettere å forstå og gi en nøyaktig utlegning av alle disipliner og av det som de ulike fagene inneholder. Hvis nå de greske og

11 Intensjonen synes å være å gi inntrykk av hvor "rotete" den tradisjonelle retoriske *dispositio* er, et argument for heller å ty til dialektikkens "kilder" for metode og orden. Men litt tidligere er nettopp det tradisjonelle oratoriske taleskjemaet blitt fremstilt a) dels som en "naturlig", faglig-konstant (dialektisk) orden, b) dels som noe som "beror på" dialektikkens lover. I Ramus' *Dialectica* dreier den dialektiske *dispositio* seg ikke om talens deler, men om ordningen av proposisjoner og syllogismer og om gangen fra generell til spesiell. Retorikkens taleskjema utgjør en annen slags orden. At den ene lær seg avlede av den andre forblir et ramistisk postulat.

12 Sic. Sammenlign med de foregående avsnitt og vurder konsistensen.

13 Mignault skriver: "ars topica generalis". Se note 10.

14 Det vil si det absolutte og det avgrensede spørsmål, tese og hypotese.

latinske retorikere synes de hadde grunn til å utforme en forensisk retorikk, så spør jeg: Hvorfor utarbeidet de ikke med samme begrunnelse en forensisk grammatikk? Javisst, og så burde de (Gud bedre!) utarbeide og undervise i en spesiell forensisk morallære! For om innholdet i de ulike følelsene, som det er mange av hos talerne, mener jeg ingenting bør være uklart for den som er bevandret i lesning av de bedre forfattere.¹⁵

Hele det teoretiske grunnlaget for de forskjellige *status* er ikke et annet enn det som angår *quaestiones*. *Status* kan jeg nemlig definere som *quaestio*, eller som det særlige og overordnede punkt i saken som det forhandles eller diskuteres om. Det er ingen forskjell i betydning på de to termene, slik at de kan anses som synonymer, slik som for eksempel også *dispositio* og *collocatio*, eller *regula* og *praeceptio*, eller *ars* og *doctrina*. Distinksjonen mellom *status* og *quaestio* blir innført av filosofer og retorikere for å lettere fastholde inntrykket av et skille mellom ulike forhold. For eksempel: Er det rett å drepe en deltager i en sammensvergelse? Et slikt spørsmål er en *quaestio*, og det er en *status*. Men hvis

15 Det er ikke helt klart for oversetteren hva som ligger i dette siste; muligens er setningen ironisk.

spørsmålet behandles av en filosof, eller tilmed settes frem for forklaring av en lærer, vil han i regelen gripe til termen *quaestio*; en retoriker vil derimot kalle akkurat det samme for *status*. Jeg er nemlig ikke enig med dem som sier at *status* utledes fra *quaestio*, når *status* i virkeligheten ikke er noe annet enn den forensiske kontroversens overordnede *quaestio*. Det ville jeg lett kunne overbevise selv de middelmådig lærde om, som vet fra retorikerne at det kalles *causa*, som av dialektikerne kalles *medium* (mellomterm); og retorikernes *krinomenon* svarer til dialektikernes *analysis*, og tilsvarende med mange andre termer.¹⁶ Men nå nok om disse ting, ja mer enn nok etter min mening. Nå går vi over til andre ting.¹⁷

16 Statuslærens terminologiske detaljer droftes bl.a. av Quintilian i tredje bok av *Institutio oratoria*; se for eksempel om termen *krinomenon*, 3.11.18 (med henvisninger til og påpekning av inkonsekvenser hos Cicero m.m.).

17 Så følger kapitteloversikt til Talons retorikk i to "bøker": Første bok med en innledning om "hva retorikk er, og om dens store styrke og betydning", deretter om troper og figurer (*elocutio*); andre bok om stemme- og kroppsføring (*pronuntiatio*). Verket er også utstyrt med en tabell (*tabula*), der hele Talon-retorikkens system fremgår av én stor ramistisk-metodologisk plansje.